

ЛЕНЬ В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного права
(Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»)

УДК 343.91:613.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.3.17>

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОПОРУШНИКА ГЕРОНТОЛОГІЧНОГО ВІКУ В КРИМІНОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Питання забезпечення прав і свобод громадянина і людини завжди були і є актуальними в демократичній, цивілізованій та правовій державі, зокрема й Україні, яка прагне до цього.

Сьогодні, коли реформується національне кримінальне законодавство (за ініціативою Президента України та його указом створена робоча група на чолі з доктором юридичних наук, професором, академіком НАПрН України Ю.В. Бауліним), розглядувані питання потребують особливої уваги щодо вивчення нижчезазначеної криміногенної ситуації, її аналізу та вироблення професійного, комплексного, багаторівневого рішення.

У статті проаналізовано геронтологічну злочинність, зокрема вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Цю категорію (особи геронтологічного віку) ще називають особами елегантного, похилого, третього, пенсійного віку. Кожна особа цієї категорії має відносно загальні ознаки, як притаманні віковим змінам, так і особисто індивідуальні (на них впливає спосіб, умови і стиль життя та праці, звички, захворювання, генетична спадковість). Також на цю категорію можуть впливати різні причини, наприклад, певні обставини (самотність, незайнятність, соціальна занедбаність, злиденність, деструктивне віросповідання), традиції (національні, регіональні, сімейні).

У науковій праці зроблено спробу визначити (віднайти, встановити) нижчу межу геронтологічного віку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення проти статевої свободи або/і статевої недоторканості, тобто стану (фізичного, психологічного, психіатричного, соціального), пов'язаного з віковими змінами, певними захворюваннями організму, які можуть спонукати особу до вчинення вказаних кримінальних правопорушень. Відповідно, вказану категорію осіб умовно слід поділити на 3 підкатегорії: особи, які мають або психіатричні, або психологічні, або соціальні проблеми. Причому вони можуть поєднуватися між собою в будь-якій варіації. Це є важливим і необхідним у кримінологічному вимірі. Визначена межа (відносна, приблизна, орієнтовна) у свою чергу надасть можливість завчасно упередити їх вчинення як на загальному рівні (загальнодержавний, регіональний, обласний, районний), так й індивідуальному. Виникає необхідність щодо запровадження відповідних, різного рівня запобіжних системних програм і заходів.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, правопорушник, пенсійний вік, геронтологічний вік, нижча вікова межа похилого віку, психічні захворювання і відхилення.

Len V. V. Regarding the determination of a certifier of gerontological age in the criminological dimension

Issues of ensuring the rights and freedoms of citizens and individuals have always been and are relevant in a democratic, civilized and legal state, including Ukraine, which strives for this.

Today, when the national criminal legislation is being reformed (on the initiative of the President of Ukraine and his decree, a working group was established – headed by Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine YV Baulin), these issues need special attention to study the following criminogenic situation, its analysis and development of a professional, comprehensive, multilevel solution.

The article analyzes gerontological crime, in particular the commission of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity. An attempt is made to determine (find, establish) the lower limit of the gerontological (elderly) age of a person who has committed a criminal offense against sexual freedom and / or sexual integrity, ie the state (physical, psychological, psychiatric, social) associated with age changes (typical, atypical), certain diseases of the body that may motivate a person to commit these criminal offenses, ie may be manifested in a certain part of these persons, criminogenic predisposition. This is important and necessary for research in the criminological dimension. Accordingly, this limit (relative, approximate, indicative), in turn, will provide an opportunity to anticipate their commission, at the general level (national, regional, regional, district, etc.) and individual.

In scientific work, an attempt is made to determine (find, establish) the lower limit of gerontological age of a person who has committed a criminal offense against sexual freedom and/or sexual integrity, ie state (physical, psychological, psychiatric, social) associated with age, certain diseases of the body that may motivate a person to commit these criminal offenses. Accordingly, this category of persons should be divided into 3 subcategories: persons with psychological problems or psychological or social. And they can be combined in any variation. And they can be combined in any variation. This is important and necessary in the criminological dimension. The defined limit (relative, approximate, approximate), in turn, will provide an opportunity to anticipate their commission in advance, at the general level (national, regional, regional, district) and individual. There is a need to implement appropriate, different levels of preventive system programs, measures.

Key words: *criminal offense, offender, retirement age, gerontological age, lower age limit, mental illness and disorders.*

Вступ. Питання особи злочинця, суб'єкта кримінального правопорушення в різний час і за різними аспектами досліджували зарубіжні, радянські та вітчизняні вчені: Ю. Антонян, С. Абельцев, І. Бандурка, Г. Назаренко, В. Павлов, В. Голубєв, Ю. Кудряков, В. Булаков, М. Гомонов, В. Гримаїло, Н. Мінкіна, О. Онищенко, Л. Перелігіна, Б. Свиридов, О. Подільчак, А. Башкирський, О. Лакєєв, С. Склярів, В. Емінов, Д. Волд, У. Шелдон, Ч. Горінг, Г. Годдард, Е. Глюк, Ю. Александров, О. Джужа, О. Кальман, В. Бурдін, А. Савченко, Т. Волкова, А. Лукаш, М. Корчовий, В. Косенко, І. Лановенко, О. Синсокий, В. Меркулова, В. Устименко та ін.

За Великим тлумачним словником сучасної української мови, геронтологія – галузь медицини, що вивчає біологічні механізми і закономірності процесу старіння людини з метою запобігання передчасній старості [1, с. 132–133].

Цю категорію (особи геронтологічного віку) ще називають особами елегантного, третього, пенсійного, поважного або похилого віку. Кожна особа цієї категорії має як загальні ознаки, які притаманні віковим змінам, так і особисто індивідуальні (на них впливає спосіб, умови і стиль життя та праці, звички, захворювання, генетична спадковість тощо.). Також

вони можуть залежати від різних причин, наприклад, віросповідання, традицій (національні, регіональні, сімейні), певних обставин (самотність, обмеженість коштів тощо).

Постановка завдання. Метою статті є розгляд геронтологічної злочинності, зокрема вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Результати дослідження. На початку дослідження зазначимо, що загальний вік кримінальної відповідальності за українським діючим кримінальним законом настає з 16 років, а за тяжкий та особливо тяжкий злочин – з 14 років [2, с. 81].

Отже, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) визначає мінімальний вік, з якого особа може притягуватися до кримінальної відповідальності у разі вчинення нею кримінального правопорушення, передбаченого КК України, тобто передбачена нижча межа. Верхня межа, тобто вік особи, до якого її можна притягувати до кримінальної відповідальності в разі вчинення нею кримінального правопорушення відповідно передбаченого КК України, законодавчо не визначена.

Разом із тим зауважимо: у діючому КК України передбачений такий вид покарання, як довічне позбавлення волі – ст. 64 Загальна частина [3, с. 392–393]. У ч. 2 зазначається, що довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, й осіб віком понад 65 років тощо. Втім, слід розрізняти – обмеження щодо віку кримінальної відповідальності та обмеження щодо призначення виду покарання.

Мабуть, осіб як категорію геронтологічного віку, що вчиняють кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, слід умовно поділити на 3 підкатегорії:

- 1) особи, які мають психіатричні проблеми;
- 2) особи, які мають психологічні проблеми;
- 3) особи, які мають соціальні проблеми.

Ми спробуємо хоча б у загальних рисах визначити (встановити, віднайти) нижчу межу геронтологічного (похилого) віку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення проти статевої свободи або і статевої недоторканості чи може вчинити (виявляє криміногенну схильність), тобто стану (фізичного, соціального, психологічного, психіатричного), пов'язаного з віковими змінами, (типовими і не типовими), певними захворюваннями організму, які можуть спонукати особу до вчинення вказаних кримінальних правопорушень.

Вказані підкатегорії осіб часто взаємопов'язані між собою в будь-яких варіаціях. Більше того, соціальна зумовленість, точніше соціальна занедбаність, соціальна «загубленість», самотнє проживання, тривалий час проживання поза соціумом (соціальна самотність), обмежене спілкування, «непотрібність», «незайнятість», відсутність чи обмеженість сексуального задоволення (інтимних потреб, а вони виключно індивідуальні), вкрай негативно впливають на цю категорію осіб, точніше їхню психіку (світосприйняття, усвідомленість, відчуття «реальності» тощо). Іншими словами, соціальні, психологічні фактори є важливими і необхідними. Особливо це стосується цієї категорії осіб, які через різні життєві обставини ведуть самотній спосіб життя, зазвичай вимушено, або більш конкретно з цієї категорії саме осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Разом із тим зазначимо, що зростає психічна захворюваність населення. Вже кілька років в Україні серцево-судинні, онкологічні та психічні захворювання впевнено перебувають у трійці лідерів, лише міняючись місцями між собою. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) психічні захворювання в розвинутих країнах виходять на друге місце за серцево-судинними [4, с. 83].

Отже, тенденції не втішні. Так, в Україні станом на 2002 р. зареєстровано більше 1,2 млн осіб із психічними діагнозами, і ця цифра постійно збільшується, відповідно, поширюється спектр та кількість учинених такими особами кримінальних правопорушень [5, с. 12]. Вже у 2017 р. в Україні зареєстровано понад 1 млн 240 тис. осіб, які мають психічні діагнози. Це лише ті громадяни, що свого часу звертались офіційно до лікарів-психіатрів за психіатричною допомогою, а скільки насправді українських громадян потребують указаної

допомоги, статистика не вказує. Фахівці передбачають, що їх у п'ять разів більше. Наприклад, за даними Міністерства охорони здоров'я України, тільки в період з 1993 по 2008 рр. розповсюдженість психічних захворювань і психічних аномалій (відхилення) зросла на 20%. І ця тенденція не лише зберігається, а й набирає обертів. Щорічно близько 100 тис. осіб з первинно встановленим діагнозом ставиться на облік до психоневрологічних диспансерів, з них 1300–1500 осіб – у зв'язку із вчиненням суспільно небезпечних діянь, кримінальних правопорушень [6, с. 247–248]. Чимало серед цих громадян таких, які становлять суспільну небезпеку для оточуючих. Наприклад, лише в м. Дніпро станом на 01.01.2005 р. знаходилося на обліку понад 300 вказаних осіб. Втім, розуміємо, що не всі вони в місті виявлені й не всі знаходяться на обліку, зокрема з виявлених. Така ситуація по всій Україні. Майже всі суспільно небезпечні діяння, кримінальні правопорушення, що вчиняються, за своїм характером є агресивними (умисні вбивства, умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, звалтування тощо). Всього по Україні таких осіб налічується близько 13 тис. [7, с. 77]. Більше того, зараз йде медична реформа, в якій передбачено скорочення психіатричних установ по Україні (різних спеціалізацій) та їхніх лікарів, медичних працівників. Від цього обстановка лише погіршиться.

Таким чином, зростає криміногенна ймовірність, що ця підкатегорія (ті, що мають психічні хвороби, відхилення) збільшиться серед тих, хто вчиняє кримінальні правопорушення, зокрема проти статевої свободи та статевої недоторканості. Серед осіб, які мають психічні хвороби (тяжкі), психічні відхилення (не тяжкі), є агресивні, войовничі, запальні, схильні до жорстокості, вкрай емоційно не врівноважені тощо. Також можуть бути і раніше засуджені, тобто особи з кримінальним минулим.

Отже, для всіх підкатегорій слід створювати «лікувальне» середовище, сприятливу обстановку (максимально можливу), проводити соціальну реабілітацію, залучати до посиленої, різноманітної трудової діяльності, тобто завантажити їх зайнятстю, потребою, наповнити їхнє життя певною радістю, щастям, розвагами. Одразу зазначимо, що забезпечити один із найважливіших складників людського життя – інтимні потреби – проблематично для українського суспільства. Різноманітні представники сучасного українського суспільства уникають, замовчують цю проблему. У більшості все покладають на саму особу або намагаються чимось підмінити.

Безумовно, такі системні заходи можуть бути забезпечені в демократично сталому, заможному суспільстві. На жаль, українське суспільство ще не таке. Нам до цього слід прагнути.

Вивчаючи особу реального злочинця, обов'язково слід аналізувати процес його ретроспективного життя (необмежений період). Часто під час з'ясування його в деталях та одночасного аналізу факультативних ознак об'єктивної сторони з'являються такі форми поведінки, риси особистісної характеристики, що можуть бути розтлумачені як фактори, явища, причини, умови, обставини, які призвели до вчинення кримінального правопорушення. Сучасні кримінологічні дослідження, судова і слідча практика знають приклади, коли в соціумі вплив різних, часто негативних факторів, явищ, умов, обставин, причин, відповідно, тривали в геронтологічному періоді, ретроспективно накладувались на теперішню поведінку конкретної особи, яка аналізується.

Щодо чіткого визначення геронтологічного віку (вікового стану або нижчої межі), точніше, його початку в кримінологічному вимірі, необхідно зазначити – його не існує. Більше того, його неможливо точно визначити, тобто його нижчу межу. Слід прив'язуватися до пенсійного віку (нижча межа, загальний вік, з якого призначається пенсія) в Україні. Разом із тим раніше в Україні він був різний для чоловіків і жінок. Більше того, він різний у різних державах. Це залежить від рівня соціально-економічного життя, медичного обслуговування, широкого кола соціального забезпечення, інших багатьох чинників, а також політичного режиму.

З 01.04.2021 р. в Україні загальний пенсійний вік для осіб жіночої статі встановлено 60 років, як і для чоловіків. Таким чином, законодавець його зрівняв [8].

Відверто зазначимо: тенденцією у світі й Україні є те, щоб людський ресурс (надавало суспільство – виховання, соціалізація, освіта, знання, навички, досвід тощо), тобто ресурс біосоціальної істоти (складники – фізичні, розумові, психологічні, інші здібності, обдарованість, талановитість тощо), використати для суспільства повністю і протягом максимально тривалого часу. Більшість указаних чинників ми не зможемо досягти з багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин, як мінімум, у найближчі десятиліття. Однак їх не можна ігнорувати, зневажати. Це наш дороговказ, перспективний, цивілізований орієнтир, бо ми прагнемо до європейських стандартів заможного і демократичного соціального життя.

Може бути так, наприклад: іноземний громадянин 63-річного віку, який вчинив кримінальне правопорушення в Україні, в кримінологічному вимірі буде особою геронтологічного віку лише за українськими «мірками». Однак він не є пенсіонером у своїй державі, бо право на пенсію за пенсійним законодавством власної держави він отримає лише з набуттям 63-річного віку. В іншому прикладі, якщо громадянин України 60-річного віку, а в нашому кримінологічному розумінні він є особою геронтологічного віку, вчинив кримінальне правопорушення в державі, де чоловіки мають право на пенсію, наприклад, лише з 65 років, відповідно, там цей громадянин не входить до категорії геронтологічного віку.

Слід прив'язуватись до пенсійного віку як до орієнтиру, але формально виходить так, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, наприклад, у віці 59 років, тобто за рік або кілька місяців до свого 60-річчя, не підпадає під цю категорію. Не додає ясності з цього питання і прийнятий Закон України про дозвіл державним службовцям працювати до 65 років [9].

Все ж таки, по-перше, вік 60 років (загальний пенсійний, тобто право на призначення пенсії за віком) слід пов'язувати (поєднувати, враховувати) з можливою інвалідністю. По-друге, слід враховувати й певні хронічні захворювання, яких конкретна особа індивідуально набуває з певних причин, наприклад, гіпертонічну хворобу, тобто хронічні багаторічні хвороби пов'язані з розумовими здібностями (аналітика, усвідомлення, адекватність, пам'ять, мислення тощо). По-третє, також слід враховувати такі захворювання, як алко-, наркозалежність. По-четверте, окремо зазначимо, що слід враховувати психіатричні проблеми (хронічні тяжкі, як правило, невиліковні й тимчасові, що піддаються лікуванню або гарній кореляції). По-п'яте, обов'язково слід враховувати в конкретних випадках визнання судом особу неосудною, обмежено осудною, недієздатною, частково дієздатною. По-шосте, слід і надалі встановлювати специфічні ознаки для більш точного визначення початку, нижчої межі геронтологічного віку, але це перспектива наукових досліджень, зокрема українських учених. По-сьоме, до початку пенсійного віку як до визначення геронтологічної нижчої межі слід прив'язуватися відносно. По-восьме, ймовірно, початок геронтологічного віку (чітка нижча межа) не буде точно визначено в науці, бо його початок (нижча межа) є виключно індивідуальним. Більше того, він буде різним для різних держав залежно від політичного режиму і волі, культури, традицій, віросповідання, соціального розвитку, заможності тощо.

Мабуть, в окремих випадках слід віднести особу з інвалідністю або без такої до геронтологічної категорії напередодні 60-річного віку, тобто якщо особі залишається зовсім не тривалий час до набуття 60-річного віку.

Ці основні питання, які повинні прив'язуватися (враховуватися) до визначення початку (нижчої межі) геронтологічного віку особи в кримінологічному вимірі.

Висновки. Отже, ми повинні враховувати як усі індивідуальні, специфічні, особистісні, конкретні ознаки громадянина, так і загальні, а також вікові зміни, різноманітні захворювання та їхній вплив на психіку особи під час вчинення нею кримінальних правопорушень і, відповідно, в окресленні, відносному визначенні у кримінологічному вимірі нижчої межі початку геронтологічного віку особи.

Як ми зазначали, з 01.04.2021 р. в Україні підвищений загальний пенсійний вік для жінок, також збільшений вік перебування на державній службі до 65-річного віку. Нині в багатьох державах пенсійний вік починається (право на пенсію) з 62, 63, 65, 67, 70-річного віку, тобто він здвигається, відтермінується, відсувається, і це світові тенденції – довше

працювати, приносити користь своїй державі, відповідно, держава повинна забезпечити широкий спектр гідних умов (доступна соціальна система – медичне забезпечення, довілля, відпочинок, хобі, дозвілля, оздоровлення, фізкультура, харчування, побут тощо) для цього. Таким чином, просувається (обґрунтовується) ідея, що особи у віці 60+ – це в більшості працездатні, свідомі, розумні, інтегровані, адекватні громадяни.

Таке визначення нижчої межі (відносне, приблизне, орієнтовне) геронтологічного віку (початку цього стану) дасть можливість у майбутньому попереджувати вчинення кримінальних правопорушень представниками цієї категорії осіб на самому ранньому етапі. Безумовно, в цій справі найважливішим запобіжником є соціально-економічний, соціально-громадський складники та злагоджена системна робота на державному рівні з особами похилого віку. Необхідна розгалужена мережа установ (об'єднань, організацій) різних форм власності для спілкування, певної діяльності (трудова, художня, оздоровчо-фізкультурна, дослідницька, релігійна, творча, народна, суспільно-громадська тощо).

Високий рівень забезпечення якості життя, зокрема медичне обслуговування, соціально-громадська, родинна зайнятість, «потрібність», повноцінність, наповненість, радість життя, дасть можливість в індивідуальному та загальному аспекті запобігти вчиненню окремими (схильними) громадянами похилого віку, в разі збігу певних факторів, явищ, причин, умов, обставин, кримінальних правопорушень, зокрема проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 10-те вид. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. 6-те вид. / В.Я. Тацій та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова. Харків : Право, 2020. 584 с.
4. Лень В.В. Психіка людини: питання норми і відхилень. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 2. С. 83–87.
5. Лень В.В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, Ліра ЛТД, 2008. 180 с.
6. Лень В.В., Олійников Г.В. Питання деінституціалізації психічнохворих в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 247–251.
7. Лень В.В., Книга М.М. Проблеми запобігання злочинної діяльності осіб з психічними відхиленнями та хронічними психічними захворюваннями. *Юридична Україна*. 2006. № 4. С. 77–81.
8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 10 червня 2021 р. № 1058. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 13.06.2021).
9. Про державну службу : Закон України від 06.03.2021 р., № 1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 13.06.2021).

